

Ναυάγιο Tanais(Δανάη) 9/6/1944 Η εξόντωση των τελευταίων Εβραίων της Κρήτης

Αναρτήθηκε από [Λουλούδης Ηλίας](#) στις [Δευτέρα, Δεκεμβρίου 12, 2011](#) Ετικέτες [Ιστορία](#)

Το ατμόπλοιο Tanais (Πρωην Hollywood)

Ο Ραβίνος Εβλαγόν Χανίων

Άρθρο δημοσιευμένο στην εφημερίδα

<<ΡΕΘΕΜΝΟΣ 25-6-2011 Λουλούδης Ηλίας>>

Ο διωγμός των Εβραίων της Ελλάδας και η αποστολή τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης/εξόντωσης, τον Μάιο του 1944, είχε σχεδόν ολοκληρωθεί στην ηπειρωτική χώρα. Μόνο σε ορισμένα νησιά είχαν απομείνει Εβραϊκές κοινότητες. Ένας από τους λόγους αυτής της καθυστέρησης ήταν η έλλειψη πλοίων για την μεταφορά των Εβραίων.

Τις παραμονές του Β' Παγκοσμίου πολέμου, η Εβραϊκή παρουσία στην Κρήτη δεν ξεπερνούσε τα 400 άτομα. Μετά την κατάκτηση του νησιού από τους ναζί, ορισμένοι Εβραίοι τουφεκίστηκαν ενώ καταστράφηκαν οι Εβραϊκές συναγωγές και τα νεκροταφεία σε όλες τις πόλεις. Το απόγευμα της 7ης Ιουνίου, περίπου 350 Εβραίοι και 250 Έλληνες και Ιταλοί επιβιβάστηκαν βίαια στο φορτηγό ατμόπλοιο Tanais, το οποίο βυθίστηκε δυο μέρες αργότερα μεταξύ Μήλου και Σαντορίνης κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες. Είναι παράδοξο αλλά ακόμη και σήμερα δεν έχει ξεκαθαριστεί απόλυτα ο τρόπος που χάθηκαν οι τελευταίοι Εβραίοι της Κρήτης. Για πολλά χρόνια οι λεπτομέρειες των τελευταίων ωρών όσον αφορά στο πλοίο Tanais και την μοίρα του πληρώματος και των

υπόλοιπων επιβαινόντων δεν είναι ξεκάθαρες. Ακόμη και σήμερα οι απόψεις δίστανται.

Η μία άποψη λέει ότι η Γερμανική φρουρά εγκατέλειψε το πλοίο με βάρκες, αφού προηγουμένως είχε τοποθετήσει ωρολογιακές βόμβες, ενώ η δεύτερη λέει ότι το Tanais τορπιλίστηκε από Αγγλικό υποβρύχιο.

«Ατμόπλοιο Tanais»

Φορτηγό ατμόπλοιο Tanais (πρώην Hollywood), νηολογίου Πειραιώς 831, με Διεθνές Διακριτικό Σήμα SVAK, ολικής χωρητικότητας 1546 κόρων, μήκους 224 ποδών, ναυπηγήσεως του 1907 στα ναυπηγεία J. BLUMMER AND CO. LTD, του SUNDERLAND.

Το φορτηγό πλοίο Tanais που επιβιβάστηκαν οι Κρητικοί και οι Εβραίοι ήταν πλοιοκτησίας Στέφανου Παν. Συνοδινού. Αγοράστηκε το 1935 αντί του ποσού των 3800 λιρών Αγγλίας. Ονομάστηκε Tanais από τον πλοιοκτήτη που του άρεσε να ονοματίζει τα καράβια του με ονόματα ποταμών της Ρωσίας. Με την έναρξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου, επιτάχθηκε τον Νοέμβριο του 1940 στο Ναύπλιο. Με πλοίαρχο το Μιλτιάδη. Παπαγγελή, την 17η Μαΐου 1941 είχε καταπλεύσει στην Σούδα με φορτίο ξυλείας προερχόμενο από τον Πειραιά. Στις 26 Μαΐου εξακολουθούσε να παραμένει αγκυροβολημένο στη Σούδα, όταν τις πρωινές ώρες της ημέρας αυτής βομβαρδίστηκε από γερμανικά αεροπλάνα και βυθίστηκε σε πολύ μικρό βάθος. Στη συνέχεια το πλοίο ανελκύστηκε και επισκευάστηκε από τους Γερμανούς που το χρησιμοποιούσαν για δικές τους μεταφορές με το ίδιο όνομα Tanais.

Η σύλληψη των Εβραίων της Κρήτης

Τα χαράματα της 20ης Μαΐου του 1944, στην τρίτη επέτειο της επιχείρησης «Ερμής», σε κάθε καταγεγραμμένο Εβραϊκό σπίτι στην Κρήτη παραδόθηκε γραμμένη στα ελληνικά, μια διαταγή από του Γερμανούς που έλεγε τα εξής:

⁽¹⁾ «Διά την μεταφορά σας πρέπει μαζί με τους εις την οικογένειαν συγκαταλέγοντες Εβραϊκής φυλής να ετοιμασθήτε αμέσως προς αναχώρησιν. Εχετε 45 λεπτά να ετοιμασθήτε. Εσείς και οι δικοί σας πρέπει να πάρετε μαζί σας α) όλα τα προσωπικά χαρτιά, β) όλα τα κοσμήματα και άλλα πράγματά σας αξίας, γ) σημειώσεις περί τραπεζιτικών πιστώσεων συμμετοχής εις οικονομικές επιχειρήσεις, περί γαιοκτησίας κ.λπ., δ) κουβέρτες, φορέματα και ρούχα καθώς και πρόχειρα τρόφιμα διά 8 ημέρες. Το συνολικό βάρος αυτών των πραγμάτων οφείλει 50 κιλά να μην υπερβαίνει»

Αποτέλεσμα είναι τη νύχτα της ίδιας ημέρας οι Γερμανοί να συλλάβουν περίπου 300 Εβραίους στα Χανιά και 26 στο Ηράκλειο και 5 οικογένειες από το Ρέθυμνο.

Η γερμανική διαταγή

(2) «...Σύμφωνα όμως με τα στοιχεία της εγκυκλοπαίδειας *Judaica*, στις 21 Μαΐου 1944 συνελήφθησαν πέντε οικογένειες εβραίων και στο Ρέθυμνο, οι οποίες επιβιβάστηκαν στο μοιραίο πλοίο *Τάναϊς* που βυθίστηκε έξω από τη Φολέγανδρο, οπότε και χάθηκε το σύνολο των ελληνοεβραίων της Κρήτης.

Η Συναγωγή του Ρεθύμνου στο έμπα του αιώνα μας βρισκόταν στην οδό Χειμάρρας, στον ανήφορο για το Αρχαιολογικό μουσείο και τη Φορτέτσα. Το σπίτι που βρίσκεται στον αριθμό 9 της οδού αυτής μου υπέδειξαν ως θέση της ηλικιωμένοι περίοικοι στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Μετά τον πόλεμο, το παλιό κτίσμα εκποιήθηκε, αφού δεν είχε πια λόγο ύπαρξης και στη θέση του ανεγέρθηκε το σημερινό...»

**Εβραϊκό απομεινάρι στο
Ρέθυμνο**

Την επόμενη μέρα η τοπική εφημερίδα «Παρατηρητής 21/5/1944» σε μια αναφορά μόλις 7 γραμμών με τίτλο «Μετοικεσία Εβραίων», έγραφε:

«Εν τω πλαισίω της γενικής διαταγής περί μεταφοράς των Εβραίων της Ελλάδος, συγκεντρώθηκαν χτες την πρωίαν πάντες οι εν τη πόλει μας διαμένοντες Ισραηλίται προκειμένου να μεταφερθούν και μετοικήσουν εις την ηπειρωτικήν Ευρώπην». Να σημειωθεί ότι στα πλαίσια της Γερμανικής προπαγάνδας για την δημιουργία

αντισημιτικού κλίματος ,δημοσιεύτηκαν αργότερα στην ίδια εφημερίδα αρκετά εμπρηστικά άρθρα .

Οι Εβραίοι μεταφέρθηκαν στην φυλακές της Αγυιάς των Χανίων όπου περίμεναν δεκαπέντε ημέρες κάτω από άθλιες συνθήκες, χωρίς φαγητό και ρούχα μέχρι τις 3 Ιουνίου. Την επόμενη μέρα στις 4-6-1944 μεταφέρθηκαν στην στοά Μακάσι, στο Ηράκλειο. Η στοά Μακάσι είναι μία από τις πολλές στοές των ενετικών τειχών η οποία μετατράπηκε σε μια ανήλια φυλακή από τους Γερμανούς κατακτητές Εκεί συγκεντρώθηκαν και οι λίγοι Εβραίοι που υπήρχαν διάσπαρτοι στην υπόλοιπη Κρήτη. Κάποιες πηγές μιλούν για ένα σύνολο 350 Εβραίων. Το απόγευμα της 7ης Ιουνίου, οι περίπου 350 Εβραίοι, μαζί με 250 Κρητικούς και Ιταλούς κρατούμενους από διάφορες φυλακές, υποχρεώθηκαν να επιβιβαστούν στο εμπορικό πλοίο Tanais.

Ο προορισμός του πλοίου ήταν ο Πειραιάς.

Μια δραματική μαρτυρία

Η Εβραϊκή συνοικία στα Χανιά

Παρακάτω την μαρτυρία που έδωσε ένα κορίτσι του Ερυθρού Σταυρού, η Ελεονώρα Δημάκη, που μαζί με άλλες προσπαθούσαν να βοηθήσουν όσο ήταν δυνατό, τους κατατρεγμένους Εβραίους και Έλληνες ομήρους.

⁽³⁾ «...Και το μπουλούκι αυτό, που προκαλούσε τη φρίκη και τον πόνο κάθε στιγμή μεγάλωνε και πλήθαινε. Έρχονταν και άλλοι και άλλοι, όλοι οι Εβραίοι της Κρήτης, γέροι, γυναίκες, παιδιά, μωρά άρρωστοι από τα Νοσοκομεία, παράλυτοι επάνω σε φορεία. Διέσχισαν την Κρήτη σχεδόν με τα πόδια. Τραβούσαν μαζί τους από όλη την περιουσία τους που μπορούσε να μεταφερθεί ένα σακούλι στην πλάτη. Φορτωμένοι σαν ζώα, νηστικοί και διψασμένοι. Περπάτησαν ώρες και ώρες. Στον δρόμο άφησαν τα παπούτσια τους, στις πέτρες των δρόμων μάτωσαν τα πόδια τους και σαν έφτασαν εδώ και μας αντίκρισαν, σαν είδαν πως μπορεί να υπάρξει για αυτούς ακόμα μια ματιά στοργική σε αυτή τη γη, άφησαν τις ψυχές των στα χέρια μας κυλίστηκαν άδεια σακιά τα σώματά των κάτω στη σκληρή γη. Και ενώ εμείς με δακρυσμένα μάτια αντικρίζαμε την κατάντια των, αυτοί βρήκαν τη γη μας αναπαυτική, το λίγο γάλα που έφθασε νέκταρ και το νερό σαν το πολυτιμότερο αγαθό. Μας ρωτούσαν με αγωνία τι ξέρομε, τι

μάθαμε. Μας γέμιζαν φιλιά και χάρδια και ευχές. Έπεφταν στην αγκαλιά μας και μας εκλιπαρούσαν να τους πάρουμε κοντά μας. Οι γυναίκες ξεμαλλιασμένες με τα μωρά στην αγκαλιά, φώναζαν, θρηνούσαν. Τα παιδιά κρεμασμένα από το φουστάνι της μάνας των φώναζαν και έκλαιγαν. Έχετε για, πάρτε τα παιδιά μας, βαφτίστε τα, κάμετε τα δικά σας, μη τα αφήνετε να χαθούν μαζί μας. Το δράμα τους τέλεψε την άλλη μέρα, έξω από τη Σαντορίνη, στις 7 Ιουνίου 1944, που οι δολοφόνοι βούλιαξαν το ελληνικό πλοίο 'Δανάη' που έφερε μέσα στα αμπάρια του 250 κρητικά παλικάρια και τους Εβραίους της Κρήτης».

Η οικογένεια Σολομώντος Κωνσταντίνη, που χάθηκε κι αυτή μαζί με ολόκληρη την Εβραϊκή κοινότητα της Κρήτης

Το πλοίο το βύθισαν οι Γερμανοί

Η άποψη που επικράτησε από τότε ήταν ότι το πλοίο βυθίστηκε από τους Γερμανούς . Επειδή έχουν γραφτεί πολύ λίγα για το συγκεκριμένο ναυάγιο, την εκδοχή της βύθισης του πλοίου από τους Γερμανούς υποστηρίζει ο δάσκαλος Γ Καλογεράκης σε δημοσίευμα του στην εφημερίδα «ΠΑΤΡΙΣ»⁽⁴⁾

Τα στοιχεία που στηρίζεται ο κ Καλογεράκης προέρχονται από τα βιβλία τριών Ελλήνων ιστορικών και ποιο συγκεκριμένα από τους Μουρέλλο, Κάββο, Πολιουδάκη, και από το βιβλίο του Γερμανού αντιναυαρχιστή Μάρτιν Ζέκεντορφ. Παραθέτω παρακάτω όσα αναφέρει από τον Πολιουδάκη

⁽⁴⁾ «...οι Εβραίοι της Κρήτης υπέστησαν και αυτοί την εξόντωση, όπως και οι άλλοι ομοεθνείς τους, που βάδισαν προς την «τελική λύση», αλλά με άλλο είδος θανάτου. Πνίγηκαν από τους Γερμανούς 33 μίλια Β.Α. του Ηρακλείου στις 7 Ιουνίου 1944.

Οι συλλήψεις των Εβραίων στα Χανιά έγιναν τα ξημερώματα της 21 Μαΐου 1944 και μετά τους μετέφεραν στην Αγκυιά. Στις 4 Ιουνίου μέσα σε πέντε φορτηγά αυτοκίνητα τους πήγαν στο Ηράκλειο. Τους φόρτωσαν στα 4 αμπάρια του Α/Π ΤΑΝΑΪΣ. Μαζί μ'αυτούς φόρτωσαν και Ιταλούς στρατιώτες, μετά την συνθηκολόγηση της Ιταλίας, καθώς και Έλληνες που είχαν συλλάβει ομήρους μετά την απαγωγή του Κράιπε. Οι αριθμοί των φορτωθέντων κατά εθνικότητα διαφέρουν πάρα πολύ μεταξύ των διαφόρων πηγών που αναφέρουν

το θέμα. Ο Μπρόγερ στην απολογία του είπε ότι συνέλαβαν 300 Εβραίους τους οποίους έβαλαν στα αμπάρια του πλοίου ΤΑΝΑΪΣ μαζί με 200 Κρητικούς. Είπε ακόμη ότι το πλοίο βυθίστηκε αύτανδρο και ότι για την σύλληψη και καταβύθιση των Εβραίων της Κρήτης εκδόθηκε απόφαση στη δίκη της Νυρεμβέργης και αντί του Χίμλερ καταδικάστηκε ο Κρόζενμπεργκ. Ο ίδιος συγγραφέας Μάρκος Πολιουδάκης αναφέρει ότι ο φίλος του Στήβεν Σμιθ που γράφει στο Ελληνοκαναδικό Βήμα, στις 25 Δεκεμβρίου 1998, ισχυρίζεται ότι έχει την μαρτυρία του Χανιώτη ναύτη από το πλήρωμα του ΤΑΝΑΪΣ, Αλέκου Αλεβύζου ή Αλεβυζάκη, ο οποίος του διηγήθηκε ότι, ενώ η θάλασσα ήταν ήσυχη, βλέπει ξαφνικά τους Γερμανούς να κατεβάζουν στη θάλασσα τη μια βάρκα και να μπαίνουν μέσα. Έτρεξε και αυτός με άλλα μέλη του πληρώματος και μπήκαν στην άλλη. Οι Εβραίοι, οι Έλληνες και οι Ιταλοί που ήταν κλειδωμένοι στο αμπάρι, δεν πήραν είδηση. Το πλοίο τινάχτηκε στον αέρα, γιατί οι Γερμανοί προηγουμένως είχαν βάλει ωρολογιακές βόμβες. Οι ίδιοι μπήκαν στις βάρκες, παίρνοντας μαζί τους τον Έλληνα καπετάνιο και το Ελληνικό πλήρωμα. Μια γερμανική φρεγάτα τους μάζεψε αργότερα και τους μετέφερε στον Πειραιά.»

Η οικογένεια Ιωσήφ Βεντούρα, επιβάτες και αυτοί στο τελευταίο ταξίδι του «Τάναϊς»

Το πλοίο το βύθισαν οι Άγγλοι

Η άποψη ότι το Tanais βυθίστηκε από τους συμμάχους και συγκεκριμένα από το Αγγλικό υποβρύχιο Vivid ήταν μέχρι πριν λίγα χρόνια ανίσχυρη.

Η μοναδική πηγή που υπήρχε σχετικά με την βύθιση του πλοίου από Αγγλικό υποβρύχιο ήταν στο βιβλίο του Χρήστου Ντούνη⁽⁵⁾ όπου αναφέρει για πρώτη φορά ότι το Tanais βούλιαξε: «...περί ώρα 03.00 και βυθίστηκε από το βρετανικό υποβρύχιο VIVID σε στίγμα 35ο - 40΄ Βόρειο και 25ο - 11΄ Ανατολικό».

υποβρύχιο Vivid

Αποδεικτικά στοιχεία έχει εκδώσει τελευταία το Foreign Office στο Λονδίνο όπου φαίνεται ότι στην πραγματικότητα λόγω σοβαρών προβλημάτων όρασης το βρετανικό υποβρύχιο χτύπησε το Tanais με δυο torpilles broadsides και βυθίστηκε μέσα σε 15 λεπτά. Οι Βρετανοί εξηγώντας την ενέργειά τους μιλούν για «μεγάλη τραγωδία». Από τα αρχεία του Βρετανικού Βασιλικού Ναυτικού φαίνεται ότι το πλοίο Tanais βυθίστηκε από το υποβρύχιο «Vivid», 33 μίλια βορειοανατολικά του Ηρακλείου και βυθίστηκε μέσα σε 15 λεπτά.

Παραθέτω από το πρωτότυπο της σχετικής αναφοράς του κυβερνήτη Varley του υποβρυχίου Vivid

⁽⁶⁾ «9 Ιουνίου 1944

HMS Vivid (JC Varley, RN), torpilίζει και βυθίζει το γερμανικό εμπορικό Tanais (15:45 GRT , κατασκευής 1906) από την Κρήτη στη θέση 35°35'N, 25°11'E.

ώρα 0231, (ζώνη ώρας -2) εντοπισμός πλοίου που ταυτίστηκε με το Tanais συνοδευόμενο από τρία ή τέσσερα μικρότερα σκάφη.

ώρα 0308, ενώ ο στόχος ήταν στα 3500 γυάρδες ο Varley βυθίστηκε για να κάνει επίθεση με torpilles .

ώρα 0312, εξαπολύθηκαν τέσσερις torpilles στα 2400 γυάρδες . 95 δευτερόλεπτα μετά την εκτόξευση της πρώτης torpilles ακούστηκε έκρηξη 12 δευτερόλεπτα αργότερα ακολούθησε μια δεύτερη έκρηξη.

Μετά της εκρήξεις ο Varley βούτηξε το Vivid έως τα 300 πόδια., αλλά δεν δέχτηκε καμία αντεπίθεση.

Ωρα 0509 Vivid ήρθε στο βάθος περισκόπιο, δεν υπήρχε τίποτα στον ορίζοντα.»

Σε επόμενο δημοσίευμα στην εφημερίδα «ΠΑΤΡΙΣ» ο κ Καλογεράκης γράφει για την αναφορά του Varley ενώ παραθέτει δύο νεότερα στοιχεία τα οποία δείχνουν ότι το Tanais βυθίστηκε από τους Άγγλους.

⁽⁷⁾ «Υπάρχει μια αναφορά στο Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας της χώρας μας με αριθμό 44489/2841/564/7 τον Οκτώβρη του 1946. Μιλά για 50 διασωθέντες, 20 Έλληνες και 30 Γερμανούς όλους άντρες. Δεν αναφέρει καμιά γυναίκα.. Όλοι ήταν μέλη του

πληρώματος. Από τους Εβραίους τους Κρήτες και τους Ιταλούς που ήταν κλειδωμένοι στα αμπάρια δεν σώθηκε κανείς».

Για το γεγονός της βύθισης του Τάναϊς υπάρχει και ένα έγγραφο του Κούρτ - Φριτς Φον Γκρέβενιτς υπεύθυνου αξιωματικού αντικατασκοπίας της Γερμανίας προς το υπουργείο Εξωτερικών, με ημερομηνία 28 Ιούνη 1944.

Σύμφωνα με αναφορά του διοικητή ασφαλείας πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια μεταφοράς όλων των Ελλήνων Εβραίων από την Ελλάδα στις 21 αυτού του μήνα η τελευταία αποστολή. Μ'αυτήν μεταφέρθηκαν στο Ράιχ πάνω από 2000 Εβραίοι, από τους οποίους οι 1900 προέρχονται από την Κέρκυρα. Οι πριν λίγο συγκεντρωθέντες Έλληνες Εβραίοι της Κρήτης περισσότερες εκατοντάδες, χάθηκαν στον δρόμο από την Κρήτη στην Ηπειρωτική Ελλάδα από εχθρική ενέργεια ».

Συμπερασματικά

Για πολλά χρόνια είναι αδιευκρίνιστο εάν το πλοίο έπεσε σε νάρκη, εάν torpilίστηκε από συμμαχικό υποβρύχιο ή εάν το βούλιαξαν οι ίδιοι οι Γερμανοί για να εξοντώσουν τους επιβαίνοντες.

Το μυστήριο παραμένει πάνω από μισό αιώνα και όλες οι εκδοχές είναι πιθανές.

Προσωπικά προς το παρόν ταυτίζομαι με την άποψη ότι το Tanais torpilίστηκε από το βρετανικό υποβρύχιο Vivid, διότι οι Βρετανοί δεν είχαν κανένα λόγο να πάρουν επάνω τους την βύθιση του πλοίου εάν δεν το είχαν κάνει οι ίδιοι, την στιγμή μάλιστα οι επιβαίνοντες είχαν και έχουν ιδιαίτερο πολιτικό και ηθικό βάρος. Εκτός και αν οι Βρετανοί έπαιξαν ένα από τα γνωστά τους παιχνίδια, γνωρίζοντας τη μεταγωγή από τις μυστικές τους υπηρεσίες αλλά έκαναν ότι δεν πήραν χαμπάρι.

Επιπλέον οι Γερμανοί δεν θα ήθελαν σε καμία περίπτωση να θυσιάσουν ένα από τα πλοία ανεφοδιασμού αφού διέθεταν ελάχιστα, τα οποία είχαν απόλυτη ανάγκη εκείνη την εποχή, που είχε αρχίσει η συμμαχική απόβαση στη Νορμανδία.

Ότι όμως και να έγινε η πραγματικότητα είναι, ότι οι Εβραίοι της Κρήτης επιβιβάστηκαν στο Tanais προορισμό τα στρατόπεδα της Γερμανίας. Αν χάθηκαν από συμμαχικό λάθος δεν σημαίνει ότι τα «τέρατα του Χίτλερ» πρέπει να πάρουν συγχωροχάρτι. Έτσι και αλλιώς τα νούμερα είναι συντριπτικά. Πριν από το Ολοκαύτωμα στην Ελλάδα υπήρχαν 77.400 Εβραίοι. Μετά το Ολοκαύτωμα είχαν απομείνει περίπου 10.000. Στα στρατόπεδα συγκέντρωσης εξοντώθηκε το 85% του συνόλου του Ελληνικού Εβραϊκού πληθυσμού, αυτό και μόνο αρκεί, για να αντιληφθεί κανείς το μέγεθος του **Εγκλήματος**.

Άρθρο δημοσιευμένο στην εφημερίδα <<ΡΕΘΕΜΝΟΣ 25-6-2011 Λουλούδης Ηλίας>>

Πηγές βιβλιογραφία

- Bernard Pierron «Εβραίοι και Χριστιανοί στη νεότερη Ελλάδα, ιστορία των κοινοτικών σχέσεων από το 1821 ως το 1945» μετφ Γεωργία Σαρατσιώτη Εκδ ΠΟΛΙΣ Αθήνα 2004
- Περιοδικό Χρονικά τευχ 218 /12-2008 σελ 12
- Περιοδικό Αρισμαρί τευχ 4/ 9-2007 σελ 7 «Η καταβύθιση του πλοίου ΤΑΝΑΪΣ από τους Γερμανούς και οι Σμαριανοί»
- Περιοδικό Στιγμές τευχ 44 Π Παπαδόπουλος «ΜΙΑ ΒΟΛΤΑ ΣΤΑ ΟΒΡΑΪΚΑ»
- ⁽¹⁾⁽³⁾Εφ. Χανιώτικα Νέα 4-2-2011 Ν Πετρουλάκης «Η σύλληψη και ο πνιγμός των Εβραίων των Χανίων»
- ⁽²⁾Περιοδικό Κρητολογικά Γράμματα, τόμος 18/ 2002-2003 Θ Παπαστρατή «Οι Εβραίοι του Ρεθύμνου»
- ⁽⁴⁾Εφ ΠΑΤΡΙΣ (3-2-2004) Γ Καλογεράκη «7 Ιουνίου 1944: Καταβύθιση του Ελληνικού πλοίου Ταναΐς (Δανάη) από τους Γερμανούς»
- ⁽⁵⁾Χρήστος Ντούνης, «Τα ναυάγια στις Ελληνικές θάλασσες, 1900-1950», τόμος Α΄, σελ.454-455, εκδ FINATEC, Αθήνα 2000
- ⁽⁶⁾<http://www.uboot.net/allies/warships/ship/3595.html>
- ⁽⁷⁾Εφ ΠΑΤΡΙΣ (23-6-2005) Γ Καλογεράκη «Η Μάχη της Κρήτης και η Αντίσταση»
- Εφ Ελευθεροτυπία Περιοδικό Εψιλον 21-2-2010 «Η συναγωγή των Χανίων»
- <http://www.wlb-stuttgart.de/seekrieg/44-06.htm>
- Ιστολόγιο Κουζουλάδες «Το τελευταίο ταξίδι των Εβραίων της Κρήτης» http://mydaimoncom.blogspot.com/2011/01/blog-post_3535.html
- Ιστολόγιο ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ ΕΜΜ. ΣΚΟΥΛΑΣ 1903-1966 <http://papayiannis-skoulas.blogspot.com/2008/01/m.html>